УДК 338.45

Амоша О.І.

РОЛЬ ВУГІЛЛЯ В ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОМУ БАЛАНСІ УКРАЇНИ

Розглянута роль вугілля як стратегічної сировини у довгостроковому періоді. Визначений вплив рівня розвитку паливно-енергетичного комплексу на економіку України, її енергетичну безпеку, рівень вирішення проблем соціальної сфери. Визначені основні напрямки забезпечення ефективного функціонування вугільної промисловості України.

The role of coal as a strategic raw material in the long run has been considered. The influence of the level of development of the fuel and energy complex on the economy of Ukraine, its energy safety, degree of solving the problems of the social sphere has been analysed. The main directions ensuring effective functioning of the coal industry of Ukraine have been outlined.

Рівень розвитку паливно-енергетичного комплексу безпосередньо впливає на економіку держави, рішення проблем соціальної сфери, рівень життя населення і забезпечення енергетичної безпеки держави. Енергетична незалежність держави тісно пов'язана з національною безпекою й економічною сталістю підприємств. Однією зі складових енергетичної безпеки держави виступає планомірний розвиток власного паливодобувного та енергетичного комплексу, а також ефективне використання палива, енергії, охорона навколишнього середовища.

Це особливо важливо тому, що існуючий паливно-енергетичний комплекс України не відповідає вимогам незалежної держави, насамперед через високий рівень дорогих імпортних видів палива (газу, мазуту) у його структурі. Потреба країни в енергоресурсах у перспективі визначається сценаріями розвитку її економіки. Економічна реформа в Україні спрямована на структурну перебудову економіки, яку передбачалося проводити у три етапи (Програма "Україна – 2010"): короткостроковий період (1999 – 2000 р.), середньостроковий (1999 – 2005 р.) і довгостроковий (1999 – 2010 р.). Рішення завдань короткострокового періоду було спрямоване на закріплення позитивної динаміки відтворювальних процесів у галузях промисловості, за рахунок реформування податкової системи, встановлення економічних санкцій за неефективне використання енергоресурсів і створення умов для накопичення внутрішніх інвестиційних ресурсів, що могли бути спрямовані на структурні перетворення.

Середньостроковий період припускає оптимізацію структури виробництва електроенергії, забезпечення стабільної роботи енергосистеми шляхом раціонального використання діючих і резервних енергогенеруючих потужностей. У вугільній промисловості передбачається домогтися стабільного функціонування галузі за рахунок доведення до економічно обгрунтованих обсягів видобутку вугілля, шляхом реконструкції існуючого шахтного фонду і припинення експлуатації неефективних шахт і ділянок, а також введення нових потужностей і технічного переозброєння вугільних і вуглезбагачувальних виробництв.

Рівень самозабезпечення України енергоресурсами можна оцінити за рівнем видобутку основних видів палива (таблиця 1).

З табл. 1 видно, що вугілля є єдиним енергетичним ресурсом, котрий Україна має в обсягах, достатніх для покриття її потреб у розвитку не тільки енергетики, але й економіки в цілому.

Основні запаси кам'яного вугілля зосереджені в Донецькому і Львівсько-Волинському басейнах, бурого вугілля – у Дніпропетровській області. Загальні ресурси вугілля в Україні (балансові, позабалансові і прогнозні) складають 17,3 млрд. т, розвідані запаси по категоріях $А+У+С_1+С_2$ – 52,6 млрд. т, із них коксівне вугілля – 16,6%, антрацити – 8,3%.

Незважаючи на потужну ресурсну базу, загальний видобуток вугілля різко знизився (із 164,8 млн. т у 1990 р. до 83 млн. т у 1995 р.) і стабілізувався в 1998 році на рівні 76 млн. т; у 1999 році відбувся ріст видобутку до 81 млн. тонн.

У 90-х роках склалася тенденція скорочення постачання вугілля Міністерству енергетики та електрифікації України (із 25,8 млн. т у 1990 р. до 24,8 млн. т у 1998 році). Проте у 1999 р. було поставлено 26,4 млн. т, що на 1,6 млн. т більше в порівнянні з минулим роком.

Таблиця 1

Власні ресурси природного палива в загальних обсягах внутрішнього його споживання

млн. т у. п.

Види ресурсів	1990 р.	1995 р.	Очікувані		Прогноз
	факт	факт	2002 р.	2005 р.	2010 р.
Ресурси природного (первинного) палива – всього	308,2	187,6	180,8	213,9	241,4
у тому числі власні	130,7	80,0	81,5	100,1	112,6
у %	42,4	42,7	45,1	46,8	46,6
у тому числі:					
вугілля (товарне) – усього	99,1	57,4	57,9	71,8	76,9
у тому числі власне	83,6	45,9	47,1	55,4	60,5
у %	84,4	80,0	81,3	77,2	78,7
нафта – усього	70,5	24,6	17,7	42,9	62,9
у тому числі власна	10,0	5,9	5,7	6,1	7,6
у %	14,2	24,0	32,2	14,2	12,1
газ природний – усього	136,5	98,1	97,8	85,1	85,3
у тому числі власний	35,0	20,8	21,3	24,5	28,3
у %	25,6	21,2	21,8	28,8	33,1

Споживання електроенергії у світі постійно зростає. Це пояснюється збільшенням чисельності світового населення, розвитком індустрії, забезпеченням необхідного комфорту на виробництві й у побуті. За прогнозами Світової енергетичної ради темпи росту споживання електроенергії у світі складають 5 – 7% у рік. Серед загальних запасів паливних корисних копалин на частку вугілля припадає біля 90% всього енергетичного потенціалу. Світове споживання вугілля до кінця поточного сторіччя перевищило 4 млрд. т у рік і, при збереженні тенденції, що спостерігається, буде продовжувати зростати. У цьому зв'язку державна політика головних вугледобувних країн, таких, як США, Австралія, Китай, Великобританія, спрямована на з

Світовий досвід розвитку вугільної промисловості свідчить про необхідність розвитку цієї базової галузі також і в Україні.

Економіка України в перспективі завжди орієнтувалася на вугільну промисловість. Це було пов'язано з необхідністю забезпечення енергетичною і технологічною сировиною базових галузей важкої індустрії – чорної металургії, енергетики, хімічної промисловості, а також задоволення потреб у паливі населення і комунально-побутових потреб. Наявність в Україні повної гами марочного складу кам'яного вугілля і антрацитів вирішує практично всі аспекти задоволення споживчого попиту на вугільну продукцію.

Характерною рисою для сучасного періоду функціонування економіки України є те, що при спаді ВВП із 1990 по 1998 р. на 58,2% споживання паливно-енергетичних ресурсів скоротилося тільки на 39,6%. Це призвело до різкого скорочення експортного потенціалу України, закупівлі у великих обсягах за світовими цінами природного газу, нафти, мазуту, що обумовило затяжну енергетичну й економічну кризу в країні.

Після знаходження Україною незалежності її енергетика, як основний споживач вугілля, незважаючи на отриману свободу дій, була не в змозі перебороти проблеми, із якими вона зіткнулася в процесі її реформування. Прийнята в 1996 році Верховної Радою Національна енергетична програма України до 2010 року (скоригована в 1999 році) визначила стратегічний напрямок розвитку енергетики. Проте з моменту її прийняття програма не виконується, що пов'язано з фінансовими труднощами в країні. Вироблення електроенергії в 1999 році на теплових електростанціях Міненерго України зменшилася до 81,3 млрд. кВтг проти 201,7 млрд. кВтг у 1990 р., або на 40,2%.

Проблеми, що створилися з паливозабезпеченням теплоенергетики, поряд із зменшенням ресурсів рідкого і газоподібного палива, у значній мірі були обумовлені різким спадом видобутку вугілля в Україні. Незважаючи на зменшення постачання вугілля іншим споживачам, особливо на експорт, споживання його на електростанціях Мінпаливенерго знизилося до 25,8 млн. т у. п. у 1990 р. до 17,0 млн. т у. п. у 1999 р. До того ж в останні роки погіршилася якість вугільного палива, яке поставляється на електростанції. Тим часом проектні параметри наявного на електростанціях котельного устаткування, обладнання для розмелу, пиловловлювання, а також золошлаковідвідні та накопичувальні господарства розраховані на теплоту згоряння в діапазоні від 5500 до 6000 ккал/кг, що відповідає зольності вугільного палива 15 – 22% на суху масу. Середня ж теплість згоряння вугілля по Мінпаливенерго склала усього 4266 ккал/кг.

Нестача енергетичного вугілля викликає недовикористання потужностей теплових електростанцій із пиловугільними блоками, які працюють на газовому вугіллі, що призводить до необхідності імпортувати вугілля з Росії та Польщі. У 1998 році для Міненерго було завезено 4,6 млн. тонн вугілля.

Скорочення видобутку коксових марок вугілля, а також ввозу в Україну низькосірчистого вугілля (із 10 – 20 до 4,0 млн. тонн у 1998 р.) призвело до значного зменшення випуску коксу (із 34 – 36 млн. т, що вироблялися раніше, до 17,3 млн. тонн у 1999 році) і, як наслідок, до недовикористання потужностей з виплавки чавуну.

Недопоставки населенню і комунально-побутовим споживачам вугільного палива призвели в ряді міст і особливо в сільській місцевості до тяжкого становища населення, тимчасового закриття в зимовий період шкіл, дитячих садків, лікарень.

У результаті зниження рівня видобутку вугілля різко скорочений його експорт, що раніше забезпечував частину валютних надходжень у країну. Скоротились експортні можливості як безпосередньо відносно вугілля, так і щодо коксу, який виробляється на його базі, мсталу і машинобудівних виробів, і, особливо, щодо електроенергії.

Виходячи зі сформованої ситуації, коли відсутні валютні кошти на закупівлю відсутнього палива за кордоном, для України немає іншого шляху, як збереження рівня власного видобутку вугілля. Практично безальтернативним стратегічним напрямком подолання енергетичної кризи, створення надійного і довгострокового джерела одержання первинного енергоносія може бути тільки прискорений розвиток власної вугільної промисловості. Це підтверджують виконані нами укрупнені економічні розрахунки, які показують доцільність нарощування рівнів видобутку вугілля при одночасному вживанні заходів щодо зниження собівартості його виробництва.

Значний вплив на загальне зниження виробництва в Україні зробила в останні роки гостра нестача енергоносіїв. При цьому істотного зниження споживання палива по ТЕС у 1999 р. не відбулося. Так, за один рік споживання палива на ТЕС збільшилося на 1,6 млн. т у. п., що призвело до зростання виробництва електроенергії на 3,9 млрд. кВтг електроенергії.

На коксування в 1999 році було поставлено 16,3 млн. т товарного вугілля, що на 0,5 млн. т більше 1998 року, але на 63,9% менше 1990 року. Це призвело до зменшення випуску коксу на 43,6%, а отже, і чавуну. Обсяг видобутку коксівного вугілля (без урахування вугілля Львівсько-Волинського басейну, використання якого для цілей коксування з 1994 року було припинено) за період із 1990 р. знизився на 42,3%.

З добутих у 1999 році 34,9 млн. т коксівного вугілля на коксові збагачувальні фабрики було спрямовано 28,4 млн. т, у тому числі в рядовому виді фабрикам коксохімзаводів – 4,5 млн. т і на галузеві ЗФ – 23,9 млн. т. Неприпустимо скоротилося виділення вугільного палива на комунально-побутові потреби й у ринковий фонд для продажу населенню. Так, у ринковий фонд у 1999 році було спрямовано 1,8 млн. т, що майже в шість разів менше, ніж у 1990 р.

Із загального обсягу добутого в 1999 р. вугілля (81,0 млн. т) спрямовано на галузеві збагачувальні фабрики 49,3 млн. т. У результаті сформованої тенденції реалізовувати вугілля в рядовому вигляді споживачам і, в основному, на електростанції, зольність у середньому по усій відвантаженій продукції в 1998 р. підвищилася до 36,5%, а в 1990 р. вона складала 35,2%.

Таким чином, можна зробити висновок: якщо в 1990 – 1994 рр. головною причиною зниження виробництва електроенергії був загальний спад економіки і зниження попиту на електроенергію, то в 1997-2000 рр. це було наслідком дефіциту усіх видів палива – природного газу, вугілля й особливо топкового мазуту. Не менш напружено буде складатися паливний баланс і на найближчий період, тому що капіталовкладення в будівництво і реконструкцію шахт виділяються в значно менших обсягах від запланованого рівня.

Істотні зміни, що пройшли в останні роки у структурі й обсягах виробництва значних споживачів палива, потребують уточнень у зроблених раніше програмах і прогнозних оцінках розвитку паливно-енергетичного комплексу країни. Поданий проект Програми реформування підприємств вугільної промисловості на 1999 – 2000 рр. не містить економічного обґрунтування потреби у вугільному паливі. Це викликає необхідність відповідних прогнозних розрахунків щодо основних напрямків споживання до 2010 року.

Рекомендовано до публікації
д.е.н., проф. Тимошенко Л.М. 23.01.03

Надійшла до редакції
21.11.02